

<https://doi.org/10.62837/2025.7.296>

FƏXRƏDDİN EYLAZOV
AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: eylazov.f@gmail.com

FARS DİLİNDƏ ALINMA SÖZLƏRİN VƏ ONUN EKVİVALENTLİYİ

İstənilən dilin lüğəti sahəsində ən vacib mövzulardan biri leksik boşluqdur. Linqvistik nisbilik nəzəriyyəsi ilə bağlı olan söz ehtiyatı boşluğu bir dildən digərinə tərcümə zamanı lüğət çatışmazlığından keçə bilir. Bu məqalədə fars dilli tərcüməçilərin ədəbi mətnləri fars dilinə tərcümə edərkən istifadə etdikləri söz yaradıcılığı üsullarından bəhs edilir, bunlara aşağıdakılar daxildir: fars hərfləri ilə eyni əcnəbi sözün istifadəsi, tərcüməçinin özü tərəfindən farsca qarşılığını tapması və sözün izahı. Fars dilinə yad dil-mədəni elementlərin bu yolla daxil olması ehtimalına görə fars dilində söz yaratmaq zərurəti hiss olunur. Nəhayət, bu leksik boşluğu doldurmaq üçün farsca ekvivalent yaratmaq üçün bəzi həll yolları təqdim olunur.

Açar sözlər: leksik boşluq, fars dili, xarici dillər, söz yaradıcılığı, tərcümə

Hər bir dilin özünəməxsus struktur və leksik xüsusiyyətləri vardır. Bu xüsusiyyətlər dillərin bir-birindən üstünlüyünün səbəbi deyil, hər bir dilin tarixi, sosial və mədəni konteksti ilə əlaqədardır və onların arasında daha çox diqqət çəkir. Demək olar ki, ən çox bu sahədə Alınmaların tərcüməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir.

Xarici dil tələbələrinin fars dilinə tərcümədə problemlərindən biri də xarici dillərlə qarşılaşdıqda bu dildə zəngin lüğətin olmamasıdır. Bir neçə min il yaşı olmasına baxmayaraq, fars dili başqa dillərdən tərcümə edilərkən lüğət çatışmazlığından əziyyət çəkir. Bu məsələ istər gündəlik danışmaq dilində, istərsə də yazılı dildə, xüsusən də başqa dillərdən fars dilinə tərcümə edilmiş mətnlərdə yad sözlərin fars dilinə daxil olmasına səbəb olmuşdur. [9, s. 102]

Nəzərə alsaq ki, əcnəbi sözlərdən istifadə həmin dilin üstünlüyünü və həmin dilin işlədilməsini daha yüksək mədəniyyət və ya “ictimai nüfuz” əlamətinə çevirə bilər. Bu məsələnin əhəmiyyətini də nəzərdən qaçırmaq olmaz. Fars dilindəki leksik boşluq və yad mədəniyyət elementlərinin bu kateqoriya vasitəsilə fars dilinə daxil olma ehtimalı nəzərə alınaraq fars dilində söz yaradılması zərurəti yaranır. [2, s. 18]

Bu məqalədə fars dilçilikdə leksik boşluq məsələsi ilə məşğul olur və onun linqvistik nisbilik nəzəriyyəsi ilə əlaqəsini araşdırırıq. Sonra tərcüməçilərin istifadə etdiyi söz əmələ gəlmə üsullarından bəhs edilir. Nəhayət, mövcud vəziyyəti yaxşılaşdırmaq üçün həll yolları təqdim ediləcək. [1, s. 102]

Dilçilik elminin mövcud vəziyyəti göstərir ki, biri mənbə, digəri hədəf olan iki dil olduqda, iki dil arasında dörd cür fərq ola bilər [3, s. 53]:

1. Struktur fərqlilik: Mənbə dilin strukturu tərcümədə hədəf dilin strukturundan fərqlidir. Məsələn, ingilis dilində cümlə quruluşu subyekt-fel-obyektdirsə, fars dilində cümlə quruluşu subyekt-obyekt-feldir.
2. Leksik divergensiya: Bu tip ayrı-seçkilikdə mənbə dil və hədəf dil bir anlayışı müxtəlif yollarla təqdim edir (bir söz və ya söz birləşmələri və ya dillərdən birinin ekvivalent sözü yoxdur). Lüğət boşluğunun baş verdiyi yer.
3. Semantik yükə divergensiya: hədəf dildəki ekvivalent söz mənbə dildəki sözün bütün semantik detallarını çatdırma bilməz.
4. Sözün mənasında fərqlilik: sözün hədəf dildəki mənası mənbə dildəki mənasının yalnız bir hissəsi ilə üst-üstə düşür.

Dilçilik nöqtəyi-nəzərindən hər iki dil arasında leksik boşluq yarana bilər. həmin dilin quruluşu mənbə dildə sözün mənasını götürür və çatdırır. Lüğət boşluqlarını tapmaq üçün ən çox yayılmış üsullardan biri kompüterdən istifadə [6, s. 87]. Bu üsulda iki dil arasındakı leksik boşluq həm mənbə, həm də təyinat dilləri tərəfindən təsdiq edilmiş lüğətdən istifadə etməklə kəmiyyətə yoxlanılır. Boş söz ehtiyatı olduqda söz yaratmaq üsullarından istifadə olunur, bunları qeyd etmək olar [7, s. 41] sözlərin necə işlədiyinə, istinad edilən obyektin görünüşünə əsaslanaraq yaradılması və ya bir obyektin digərinə oxşarlığı. təbiət, ümumiləşdirmə isə hədəf sözlərin ilk hərflərini götürüb yeni söz yaratmaq üçün onları bir-birinə uyğunlaşdırmaq deməkdir.

Lüğət sahəsində fundamental nəzəriyyələrdən biri ilk dəfə iki nəfər tərəfindən irəli sürülmüş linqvistik nisbilik nəzəriyyəsidir.

1. İki dil arasındakı struktur fərqlər bu iki dilin danışanları arasındakı qeyri-linqvistik koqnitiv fərqlərə uyğundur.
2. Hər bir insanın ana dilinin quruluşu onun dünyagörüşünə təsir göstərir. Beləliklə, bu nəzəriyyədə iki anlayış var:
  1. Linqvistik çətinlik: bir dildə danışanların düşüncəsi tamamilə danışdıqları dildən təsirlənir [4, s. 82]
  2. Linqvistik nisbilik: danışdığımız dil düşüncəmizə təsir edir [5, s. 21]

Dil determinizmi nəzəriyyəsi ilk vaxtlarda məntiqsizliyinə görə rədd edildi, lakin linqvistik nisbilik nəzəriyyəsi hələ də yüksək etibarlılığa malikdir. Məsələn, eskimos dilində qar üçün bir neçə söz var ki, onların hər biri qar növünü ifadə edir. Ona görə də biz fars dilinə başqa dildən bir sözü daxil etdikdə əslində bir növ təfəkkür və daha yüksək səviyyələrdə bir növ dünyagörüşü daxil etmiş oluruq. Təbii ki, bugünkü ünsiyyət dövründə sözlərin başqa dilə daxil olması qaçılmazdır, lakin bu sözləri yerliləşdirmək və lüğət qarşılığını vermək üçün həll yolu düşünülməlidir.

Xarici dillərdən fars dilinə tərcümə edərkən tərcüməçilər bir neçə üsuldan istifadə edirlər ki, biz bunları aşağıda nəzərdən keçirəcəyik:

1- Eyni əcnəbi sözü fars hərfləri ilə işlətmək: Bəzən tərcüməçi farsca lüğətdə istədiyi söz və ya ifadənin qarşılığını tapmadığı üçün fars hərfləri olan sözü tərcümə edilmiş mətnə daxil edir və bu yolla yad sözün dildə məşhurlaşma riski var. Məsələn, simvolizm sözü fars dilinə ilk dəfə fransız dilindən daxil olub və bu gün fars dilində ümumi söz kimi işlənir. Bu, onun farsca tərcüməsidir (simvolizm) daha az tanışdır və Simvolizm Məktəbinin ifadəsi Simvolizm Məktəbindən daha konkretir. Bir neçə nümunə: Bursk (nümunə) [11, s. 53] , Katarsis (psixoterapiya) [12, s. 31] , Ekzistensializm (varlıq məktəbi) [8, s. 66]

2- Tərcüməçinin özü tərəfindən farsca qarşılığını tapması: Bəzi tərcüməçilər farsca lüğətdə bir söz tapmayanda söz yaratmağa başlayırlar. Bəzən istədiyiniz sözün tərcüməsi kifayət qədər aydın olur və fars dilində sinonimi yoxdur, məsələn, blason sözü eyni sözü daxil etməklə yanaşı, həm də "Səlahşuri işarəsi " kimi tərcümə olunur sözün fars dilindəki qarşılığıdır və tərcüməçilər həmin sözləri işlətməkdə öz zövqlərinə uyğun hərəkət edirlər. Məsələn, müxtəlif tərcümələrdə toy təbriki, toy mahnısı və xeyir-dua 5 kimi tərcümə olunan fransız sözü. Müqəddəslərin tərcümeyihalı nümunələri, (Hagiographie) qrotesk , çirkinlik anormal maddə [10, s.32].

3- Sözü izahı: başqa bir qrup tərcüməçilər qarşılığını tapmaq əvəzinə sözü fars hərfləri ilə yazıb mötərizədə və ya sətirdə bir və ya bir neçə sətirdə izah edirlər. Belə sözlər də özgələşmə vəziyyətindən çıxarılaq tam olaraq fars hərfləri ilə yazılır və Naturalimse-də fars sözlərinin tərkibinə daxil olurlar. Məsələn, tıbağa-boyun sözünün tərcüməçisi: onun izahını təbiətin orijinallığına inanan məktəb təqdim edir

Bu arada gündəlik nitqdə başqa dillərdən, xüsusən də ingilis dilindən çoxlu sözlər işlədilir. Bu sözlərin bir qrupu media, xüsusən də internet vasitəsilə dilimizə daxil olub. Gündəlik söhbətlərdə, xüsusən də gənc nəsil arasında "bəyən", "yüklə", "chat" kimi sözlər işlədilir. Bəzi əcnəbi sözlərin istifadəsi o qədər normallaşmış ki, fars sözlərindən istifadə qəribə görünür gəlmək Məsələn, "ləğv et" sözü farsca qarşılığı olan "ləğv et" və ya "sil" sözündən daha çox yayılmış görünür. Qaldırıla bilən başqa bir məsələ isə gündəlik söhbətlərdə əcnəbi sözlərdən istifadənin sosial yüküdür ki, yad sözlərdən istifadə edən şəxs, imkan daxilində Fars sözlərindən istifadə etməyə çalışan insandan daha mədəni və müasir hesab edilir. Mədəni kökləri olan bu fundamental məsələ Fars dili və Ədəbiyyatı Akademiyasının söylərinin lazım olduğu qədər təsirli olmamasına səbəb olmuşdur [12, s.26].

İndi bu kateqoriyadakı problemlər qeyd olundu, biz mümkün həll yollarını araşdıracağıq. Birincisi, xarici dil və fars dili ekspertlərindən ibarət müxtəlif işçi qrupları yaradılmalı, tərcüməçilər yeni sözlə rastlaşan kimi və sözügedən sözün tərcüməsi təsdiqləndikdən sonra həmin işçi qruplarla məsləhətləşməlidirlər.

Fars Dili və Ədəbiyyatı Akademiyası bu sözü mətnə daxil edib, nəşr etdirməlidir. Əslində sözləri yerləşdirməklə həm fars dilini qorumuş oluruq, həm də dil mədəniyyətini qoruyuruq.

İkincisi, yalnız xarici dilləri bitirmək tərcüməçi olmaq üçün lisenziya deyil. Hazırda cəmiyyətimizdə mövcud olan problem tərcümə bazarının çəşqınlığıdır, yəni bəzi insanlar ana dilində hələ də problemlər yaşadığı üçün ikinci dili mənimsəsələr də yaxşı tərcüməçi deyillər. Ona görə də tərcümə sahələrində tətbiqi fars dili təhsilinin boşluğu hiss olunur[7, s. 41].

Üçüncüsü, ingilis, fransız və digər xarici dillərin tərcümə kurslarının tələbələri üçün fars dili və ədəbiyyatının bir neçə bölməsinin əsas kurs kimi qəbul edilməsi tövsiyə olunur. Burada universitetlərdə fars dili və ədəbiyyatı tədris qruplarının lazımı şəraitin təminatçısı kimi rolu vurğulanır və bu, fars dili və ədəbiyyatı tədris qrupları ilə xarici dillərin tədris qrupları arasında daha çox əməkdaşlıq tələb edir[5, s. 12].

Nəticə etibarı ilə demək olar ki, lokallaşdırılmış lüğətdən istifadəni təşviq etmək üçün mədəniyyət yaratmaq lazımdır. Milli media ilə yanaşı, fars və xarici dil mütəxəssisləri öz nitqlərində və yazılarında diqqətli olmalıdırlar, xüsusən də xarici dil professorları və tələbələri fars dilində ünsiyyət qurarkən xarici sözlərdən istifadə etməməyə çalışmalıdırlar.

ƏDƏBİYYAT

1. احمدی ب, (1370) ساختار و تاویل متن. جلد 2. تهران, نشر مرکز .
2. سرخابی, م. (1388) جملات کلیدی زبان انگلیسی. تهران, انتشارات رهنما
3. کهنمویی پور, ژ. و دیگران (1381). فرهنگ توصیفی نقد ادبی (فرانسه - فارسی). انتشارات دانشگاه تهران
4. مجد, ا. (1390). روش های ساخت لغات و اصطلاحات علمی در زبان انگلیسی و تطبیق آن با ترجمه های فارسی
5. مشکوة الدینی, م. (1376). سیر زبانشناس. ی مشهد, ایران: دانشگاه فردوسی مشهد
6. همایی, ج. (1339). فنون بلاغت و صناعات ادبی. موسسه مطبوعاتی علمی تهران
7. Bentivogli, L., Pianta, E., & Pianesi, F. (2000). Proceedings of Euralex 2000. Trento, Italy.
8. Brown, R. (1976). In memorial tribute to Eric Lenneberg. *Cognition*, 4, 125-153.
9. Cowie, A. P. (1981). The treatment of collocations and idioms in learner's dictionaries, *Applied Linguistics*, 2(3), 223-235.
10. Crystal, D. (2003). *A dictionary of linguistics and phonetics* (5th ed.). USA: Blackwell Publishing.
11. Fromkin, V., Rodman, R., & Hyams, N. (2003). *An introduction to language* (7th ed.). USA: Heinle. James, C. (1980). *Contrastive analysis*. UK: Longman Group.
12. Lucy, J. A. (1996). The scope of linguistic relativity: An analysis and review of empirical research. In J.J. Gumperz & S.C. Levinson (Eds.), *Rethinking linguistic relativity*. Cambridge: Cambridge University Press.

Эйлазов Фахрадин

ЗАИМСТВОВАННЫЕ СЛОВА В ПЕРСИДСКОМ ЯЗЫКЕ И ИХ ЭКВИВАЛЕНТЫ

Одной из важнейших тем в области лексики любого языка является лексический пробел. Пробел в словарном запасе, связанный с теорией лингвистической относительности, можно преодолеть за счет недостатка словарного запаса при переводе с одного языка на другой. В статье рассматриваются приемы словотворчества, используемые переводчиками с персидского языка при переводе художественных текстов на персидский язык, в том числе: использование иностранного слова с теми же персидскими буквами, собственный поиск переводчиком персидского эквивалента и объяснение слова. В связи с возможностью проникновения в персидский язык иностранных языковых и культурных элементов таким образом возникает необходимость создания слов на персидском языке. Наконец, представлены некоторые решения по созданию персидского эквивалента для заполнения этого лексического пробела.

***Ключевые слова:** лексический пробел, персидский язык, иностранные языки, словотворчество, перевод*

Fakhraddin Eylazov

LENDING WORDS IN PERSIAN AND THEIR EQUIVALENCE

One of the most important topics in the field of vocabulary of any language is lexical gap. The vocabulary gap, which is related to the theory of linguistic relativity, can be caused by a lack of vocabulary when translating from one language to another. This article discusses the word creation methods used by Persian translators when translating literary texts into Persian, including: the use of a foreign word with the same Persian letters, the translator's own finding of the Persian equivalent, and the explanation of the word. Due to the possibility of foreign linguistic and cultural elements entering Persian in this way, the need for word creation in Persian is felt. Finally, some solutions are presented to fill this lexical gap by creating a Persian equivalent.

***Key words:** lexical gap, Persian, foreign languages, word creation, translation*

Rəyçi: Filologiya elimlər doktoru Fərman Xəlilov tərəfindən təqdim edilmişdir